

KLASIČNA, STATIČNA I DINAMIČNA ODBRANA

Pod gornjim naslovom¹⁾ pozivaju se švajcarski oficiri na interesantnu diskusiju o sistemu savremene odbrane Švajcarske, a u člancima *Koji je put pravilan?* i prikazu knjige *Niko ne može dobiti rat* daju se izvesna obrazloženja problematike savremene odbrane.

Neposredni povod tim diskusijama, između ostalog, izazvala je pomenuta knjiga *Niko ne može dobiti rat* od Adalberta Vajnštajna, gde pisac analizira mogućnost odbrane istočne granice Zapadne Nemačke. On istupa protiv zvaničnih planova Blanka, koji na osnovu koncepcije odbrane Zapadne Evrope i planova NATO-a predviđaju da u slučaju napada sa Istoka 12 nemačkih divizija vode zadržavajuću (dinamičnu) odbranu i da potom postepenim udarcima ponovo oslobode Nemačku. Pisac smatra taj način odbrane zastarelim — klasičnim. Takva bi odbrana pretvorila Nemačku u ruševine, zbog čega predlaže, između ostalog:

— da se Zapadna Nemačka brani na samoj granici i

— da Zapadna Nemačka formira malu, elitnu armiju, pored miliciskog sistema. Taj predlog daje i iz političkih razloga, jer smatra da bi pre došlo do ujedinjenja Nemačke ukoliko bi Zapadna Nemačka imala miliciski sistem.

Rešenje Vajnštajnovne odbrane Zapadne Nemačke zasniva se na organizovanju odbranbene zaprečne granične zone, duboke 50 km, u kojoj bi nosioci odbrane bili motorizovani zaprečni odredi, vrlo pokretni na svakom terenu. Osnovno naoružanje

tih odreda činila bi PT oruđa, a treba da budu ojačani inženjerijom, jedinicama za vezu, samohodnom artiljerijom i PAA; takvi bi odredi, po mišljenju pisca, mogli u odbrani da dejstvuju samostalno, a bili bi upotrebljeni i u druge svrhe, prvenstveno za izvođenje protivnapada. Pešadijsku masu u odbranbenoj zaprečnoj graničnoj zoni činila bi miliciska granična vojska. Pozadi te zone nalazile bi se operativne rezerve. Pisac predlaže da se od 12 predviđenih zapadnonemačkih divizija formiraju samo 4 oklopne, kao *operativne rezerve*. Umesto ostalih 8 divizija, da se formiraju zaprečni odredi sa oko 15.000 PT topova, koji bi mogli sprečiti prodor tenkovskih snaga na istočnoj granici Zapadne Nemačke, dužoj 850 km. Vazduhoplovstvo i mornarica ne bi Zapadnoj Nemačkoj bili potrebni, jer te vidove obezbeđuju ostale članice NATO-a. Granične miliciske jedinice mogle bi se sem toga upotrebiti i za borbu sa vazдушnim desantima, posedanje objekata stalnog tipa, protivpožarnu odbranu itd.

Što se tiče nuklearnog naoružanja, pisac zaključuje da atomska bomba ne menja opšta načela vođenja rata, dok hidrogenska, zbog svoje velike razorne moći, revolucionarno utiče na strategiju.

*

Pisac članka »Koji je put pravilan?« ističe da je taj način vođenja odbrane nov i da, pored svojih slabih strana, zaslužuje ozbiljno proučavanje. To nije klasična-statična (otsudna) odbrana, već jedno od novih mogućih rešenja vođenja odbrane u vezi sa proučavanjem dejstva atomskog oružja. Vajnštajn smatra da su tenkovi u Korejskom ratu rehabilitovani, da će oni predstavljati osnovnu probojnu snagu i u budućem ratu i da se treba u prvom redu protiv njih boriti. Po njegovoj koncepciji odbrane u zaprečnom graničnom pojasu, pešadija bi izgubila svoj značaj »kraljice bitke«.

¹⁾ Originalni naslovi članaka u *Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift*-u, oktobar 1955:

a) *Klassische, statische und dynamische Verteidigung* — von Major Heinrich Wanner.

b) *Welcher Weg ist richtig?*

c) *Keiner kann den Krieg gewinnen* — von Adalbert Weinstein, prikaz knjige na str. 794.

Nemački zvanični vojni krugovi protivni su takvom rešenju, jer smatraju da 15.000 PT oruđa, upotrebljenih na 850 km odbranbenog fronta, na takav način, pretstavljaju suviše slab PT zastor (18 PT oruđa na 1 km fronta). Drugi nemački vojni pisci²⁾ tvrde da bi tada glavina Nemačke armije, u slučaju uspešnog poboga protivničkih tenkovskih masa bila angažovana lokalnim dejstvima i sposobna samo za odbranbena dejstva. Treći³⁾ opet smatraju da 6 divizija, savremeno formiranih za odbranu i ojačanih PT sredstvima, artiljerijom i inžinjerijom, predstavljaju veću odbranbenu snagu nego 12 zaprečnih odreda (verovatno formiranih od 8 divizija, primedba F. S.). Sem toga, tih 6 divizija predstavljale bi i prvorazrednu napadnu snagu.

U pogledu uticaja atomskog naoružanja pisac članka »Koji je put pravilan?« izlaže da je do 1951 atomsko oružje smatrano samo strategiskim sredstvom. Zbog toga se organizacija i taktika savremenih armija do 1951 saobražavala samo iskustvima iz Drugog svetskog rata, bez uticaja atomskog naoružanja. Posle 1951 pojavila se atomska bomba kao taktičko naoružanje, zbog čega se u svim armijama proučava uticaj dejstva taktičkog atomskog oružja na taktiku, organizaciju i formaciju jedinica. Pisac smatra da u budućnosti treba sa sigurnošću očekivati primenu taktičke atomske bombe. Zvanični izveštaj NATO-a sa velikog atomskog manevra uleto 1955, između ostalog, iznosi o uticaju taktičkog atomskog oružja i sledeće: »Kopnene snage i nadalje zadržavaju svoj značaj. Atomski su manevri pokazali da će biti potrebno diskutovati o promeni organizacije, naoružanja, obuke i primene kopnenih snaga i da će te promene biti prilične u odnosu na dosadnja iskustva«.

Na osnovu tih diskusija, u Švajcarskoj se među oficirima pokreće i diskusija o eventualnoj promeni sadašnjeg gledanja na savremeni način odbrane. Ona treba da se vodi uglavnom po sledećim bitnim pitanjima:

— Da li je klasična-statična (otsudna) odbrana, kako ju je formulisao Klauzevic,

delimično izgubila svoju vrednost usled atomskog naoružanja? Možda je povoljnije rešenje: imati manju ali zato pokretljiviju armiju, jake vatrene i udarne moći, sposobnu da se obračuna sa napadačem koji je prodro u zemlju. Po tom pitanju strani vojni stručnjaci imaju suprotna gledišta. Tako neki američki⁴⁾ pretpostavljaju dinamičnu (zadržavajući odbranu, dok su nemački vojni stručnjaci podvojeni, ali je većina suprotnog gledišta, tj. pristalice su statične (apsolutne-otsudne) odbrane.

— Da li svestrana primena atomskog oružja primorava branioca da vodi pokretljiviju borbu? Potpukovnik Mikše⁵⁾ dolazi do zaključka da će primena atomskog oružja dovesti ponovo do rovovske vojne, duboko ešelonirane, tipično statične odbrane.

— Da li je pretežno manevarsko ratovanje uopšte moguće kada je protivnik obezbedio vazдушnu nadmoćnost? Monfor⁶⁾ smatra da je nemoguće. On se u svojim zaključcima oslanja na iskustva Romela, tipičnog predstavnika dinamičnih borbenih dejstava. Romel je kod organizacije odbrane francuske obale došao do zaključka da za nemačke snage opasnost broj jedan predstavlja nadmoćnost anglo-američke avijacije, jer će biti otežano korišćenje motorizovanih rezervi. Iskustva borbi u Francuskoj 1944 to su i potvrdila, ali samo u izvesnoj meri. Danas su pokreti operativnih rezervi još više otežani, jer je avijacija usavršenija za borbena dejstva noću i pod nepovoljnim atmosferskim prilikama.

Od mnogobrojnih ostalih pitanja koje nameće koncepcija male pokretne armije, bila bi interesantna sledeća:

— Na koji bi se način mogla Švajcarska duže boriti i naneti veće gubitke protivniku, da li klasičnom ili dinamičnom

⁴⁾ Vidi članak: *Das Problem der Bewegungskrieg — Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift*, jul 1955 i nekoliko članaka Američke štabne škole »Fort Leavenworth«, u časopisu *Military Review*, decembar 1954.

⁵⁾ Vidi knjigu: *Tactique de la Guerre atomique*, Lt-colonel F. O. Miksche — Paris, izd. Payot.

⁶⁾ Vidi članak: *Accroître la mobilité de l'armée?*, Colonel divisionnaire Montfort — *Revue Militaire Suisse* — avgust 1955.

²⁾ Vidi članak: *Strategie oder Sicherheit — general von Sodenstern — Wehrwissenschaftliche Rundschau*, jul 1955.

³⁾ Vidi članak: *Wünschtraum — Wehrkunde*, sveska 5/1955.

odbranom? Kakvi su izgledi za uspeh u prvim danima i posle?

— Da li dinamična odbrana uslovljava koncentraciju snaga? Da li je koncentracija moguća pri vazdušnoj nadmoćnosti protivnika i da li ona ne predstavlja pogodan cilj za atomske projektile?

— Da li je švajcarsko manevarsko i planinsko zemljište pogodnije za dinamičnu ili klasičnu odbranu?

Švajcarski vojni pisci iznose da danas niko ne sme kopirati tuđa rešenja, već da se na osnovu iskustava i u saglasnosti sa političkim uređenjem, moraju stvarati sopstvene koncepcije u čiju pravilnost mora biti uveren kako sav vojnički kadar, tako i čitav narod, ako se želi uspeti. Oni ipak smatraju da dinamična odbrana ne odgovara njihovoj situaciji. Za statičnu odbranu, pak, bitno je da se reši, odnosno raščisti, da li nju gasi primena atomskog oružja. Na kraju članaka najavljuje se da će u sledećim brojevima istog časopisa izlaziti nov materijal koji će obrađivati probleme postavljenih pitanja.

*

Po mom mišljenju, navedena pitanja interesantna su za sve armije, naročito ona koja raspravljaju o uticaju atomskog oružja na taktička dejstva, kao i o novoj koncepciji odbrane.

Teorije da će male, elitne armije rešavati rat, pojavljivale su se u sličnom obliku i pre Drugog svetskog rata kao, naprimer, ona generala Dueta, koji je smatrao da će vazdušne snage rešavati rat. Iskustva Drugog svetskog rata, pak, pokazala su da su osnovna načela i odbrane i napada ostala ista. Svaka je država napregla sve ljudske i materijalne snage; pešadija je baš u odbrani odigrala važnu ulogu, možda ne tako presudnu kao u Prvom svetskom ratu, ali ne ni mnogo manju. Po Vajntajnovoj koncepciji odbrane, ona bi izgubila svoj značaj. Zaprečni protivtenkovski odredi ne mogu sami zadržati zauzeto zemljište i takvi kakve ih zamišlja Vajntajm mogu biti korisni samo u zadržavajućoj odbrani za dobitak u vremenu.

F. S.

Kapetan fregate Aleks Ker: MEĐUNARODNO PRAVO I BUDUĆNOST PODMORNIČKOG RATA¹⁾

Pisac članka je kao pomorski oficir za vreme Drugog svetskog rata učestvovao u operacijama na Filipine; pretežni deo posleratnog perioda proveo je na službi u američkoj Podmorničkoj školi, a pored toga završio je i pravne nauke. Stoga on i pitanje podmorničkog rata i njegov aspekt u međunarodnom ratnom pravu posmatra prvenstveno sa stanovišta pomorskog oficira, koji kao pripadnik oružanih snaga velike pomorske sile zna svu važnost podmorničkog oružja i koji, s obzirom na današnji razvitak tehnike, smatra »apsurdnim« ograničenja koja pozitivno međunarodno ratno pravo nameće podmorničkom ratu.

Ulogu koju je podmorničko oružje imalo u Drugom svetskom ratu, po mišljenju pisca, nije potrebno široko obrazlagati. Važnost i odlučujući karakter toga oružja, naročito za zemlje koje su upućene na

snabdevanje morem, može se sumirati u nekoliko statističkih brojki. U Drugom svetskom ratu, za vreme »Bitke za Britaniju« saveznički gubici prouzrokovani podmornicama iznosili su 2.770 brodova sa 14.500.000 tona. Ti veliki gubici u trgovačkim brodovima naveli su Čerčila — uprkos masovnih bombardovanja kojima su britanski gradovi bili podvrgnuti i početnih uspeha nemačkih armija — da izjavi: »Jedina stvar koja me je doista preplašila za vreme rata bila je podmornička opasnost. Naše najveće zlo bili su podmornički napadi«. No, nisu samo Nemci uspešno vodili podmornički rat. Podmornice SAD potopile su u Drugom svetskom ratu 1.750 japanskih trgovačkih brodova, sa ukupno 5,850.000 tona čime su praktično uništile japansku trgovačku flotu i bitno smanjile japanski ratni potencijal koji je zavisio od snabdevanja morem.

Pisac članka, navodeći izvesne izjave admirala Karnija, konstatuje da SAD i danas posvećuju, i da će i ubuduće posvećivati najveće pažnju podmorničkom oružju. Prvi ratni atomski brodovi su pod-

¹⁾ International Law and The Future of Submarine Warfare, by Lt. Commander Alex A. Kerr, U. S. Naval Institute Proceedings, oktobar 1955.

mornice. S druge strane, on konstatuje da međunarodno ratno pravo postavlja stroga pravna ograničenja podmorničkom vođenju rata koja će, ukoliko se poštuju, ograničiti odnosno dovesti u pitanje efikasnost ovog oružja. Autor postavlja pitanje vezuju li ta ograničenja podmorničkog rata, pravno i moralno, Sjedinjene Američke Države. On smatra da je za njih neophodno da to pitanje na vreme raščiste i da po njemu zauzmu jasan stav.

Za polaznu tačku »kritičke studije postojeće pravne doktrine«, kako sam autor karakteriše svoj članak, pisac uzima Nirnberški proces i presudu u odnosu na admirala Denica. Prvog oktobra 1946, Međunarodni vojni sud u Nirnbergu osudio je admirala Denica, kao ratnog zločinca, na 10 godina zatvora. Najteža optužba protiv njega bila je da je sprovodio neograničeni podmornički rat suprotno »Pomorskom protokolu« iz 1936. Taj Protokol je ponavljanje čl. 22 Londonskog pomorskog sporazuma iz 1930 godine i on glasi:

»(1) U odnosu na akcije uperene protiv trgovačkih brodova, podmornice su vezane Pravilima međunarodnog prava koja važe za površinske brodove.

(2) Ratni brod, bez obzira na to da li se radi o površinskom brodu ili podmornici, ne može potopiti ili za plovidbu onesposobiti trgovački brod — sem u slučaju ako ovaj uporno odbija da stane pošto je prethodno pozvan da to učini, ili u slučaju da se aktivno odupre pretresu — a da nije prethodno smestio na sigurno mesto putnike, posadu i brodske dokumente. Brodski članici se ne smatraju sigurnim mestom, sem u slučaju kad je sigurnost putnika i posade obezbeđena usled vremenskih prilika, mirnog mora, blizine kopna ili pristupva drugog broda koji ih može primiti.«

Nirnberška presuda konstatuje, s jedne strane, da britanske trgovačke brodove nije trebalo opominjati prema odredbama Protokola, s obzirom na to da su bili naoružani od samog početka rata, kao i da im je Admiralitet naredio da napadaju podmornice. S druge strane, presuda je utvrdila da je Nemačka povredila Protokol uspostavljanjem takozvanih »operativnih zona«, kao i potapanjem bez opomene neutralnih trgovačkih brodova unutar tih zona. Sud je svoju odluku, da su operativne zone nedozvoljene, zasnivao na činjenici da Protokol, pri propisivanju opštih pravila o opominjanju i upozorenju

trgovačkih brodova, ne navodi nikakve izuzetke, iako je pojam *operativnih zona* bio vrlo dobro poznat silama — potpisnicama Protokola, s obzirom na to da su te zone u Prvom svetskom ratu bile ustanovljene i od strane Nemačke i Velike Britanije. Sud je oglasio Denica krivim i za naređenje izdato komandantima podmornica da ne spasavaju brodolomce sa brodova koje su potopili, jer je takvo naređenje očigledno suprotno Protokolu.

Međutim, nastavlja pisac, Nirnberška presuda, iako smatra Denica odgovornim za kršenje Protokola, ipak ga po tom delu optužbe oslobađa od kazne. Evo zbog čega to presuda čini:

»Uzevši u obzir sve činjenice, a naročito naređenje britanskog Admiraliteta od 8. V. 1940 po kojem će se potopiti svi brodovi koji noću plove Skagerakom, i odgovor koji je na postavljeno pitanje dao admiral Nimic — potvrđujući da su SAD od prvog dana svog ulaska u rat vodile na Pacifiku neograničeni podmornički rat, presuda Denicu nije odmerena na osnovu njegovih prekršaja međunarodnog prava o podmorničkom ratu.«

Iz ovih postavki Nirnberške presude autor članka izvlači zaključak da su pravila Protokola o podmorničkom ratu zastarela, preživela i nevažeća. Pritom pobija britanskog pravnog eksperta za pomorsko pravo H. A. Smita, po kome »ratni zločin prestaje da bude kažnjiv ako odbrana uspe da dokaže da je i pobednik vršio slična dela«. Autor potpuno opravdano napada takvo shvatanje i navodi da niko ne može izbeći odgovornost zbog počinjenih krivičnih dela, pa i ratnih zločina, zbog toga što su i drugi vršili takva ista krivična dela. Kad bi takva argumentacija bila moguća i prihvatljiva, mogao bi se svaki ubica pozivati na okolnost da i drugi vrše ubistva i na osnovu te činjenice tražiti da bude oslobođen.

Prilikom obrazlaganja preživeliosti odredaba Protokola autor polazi od drugog stanovišta. On smatra da je bitno to što Nirnberška presuda nije oglasila Denica krivim *zbog ratnog zločina* koji bi se sastojao u nedozvoljenom vođenju podmorničkog rata. Presuda je oglasila Denica krivim samo *zbog povrede Protokola*. Ova je diferencijacija za autora bitna i on iz nje izvlači sledeće zaključke:

Pravno je pitanje podmorničkog rata, nastavlja pisac, regulisano Protokolom od 1936 koji ustvari pretstavlja parafrazu

čl. 22 Londonskog pomorskog sporazuma iz 1930. Oba sporazuma vode svoje poreklo iz perioda Vašingtonske pomorske konferencije od 1922, perioda koji je idealistički prilazio pitanjima međunarodnog prava. Podmornica je posle Prvog svetskog rata pretstavljala novo i moćno oružje. Ali, ona je bila efikasno razvijena i upotrebljena samo od jedne ratujuće strane. Stoga su je mnogi proglasili »nehumanim« odnosno *unfair* izumom. Istorija ukazuje na analogne slučajeve prilikom upotrebe svakog novog oružja. Tako je jedan francuski general, kada je njegov protivnik počeo upotrebljavati barut, naredio da se svaki neprijateljski vojnik koji bude uhvaćen i za kojeg bude utvrđeno da je upotrebljavao vatreno oružje ubije. Slično je bilo i sa vazдушnim ratom. Haška konvencija od 1907 zabranjivala je bezopasne balone, kao suprotne međunarodnom ratnom pravu, dok je u isto vreme dozvoljavala šrapnele, torpeda i rasprskavajuća zrna.

Pisac ističe da se u Drugom svetskom ratu nijedna zaraćena strana nije pridržavala odredaba Protokola. Admiral Nimic je izjavio da podmornice SAD po pravilu nisu spasavale preživjele, kao i da su se u granicama operativnih zona potapali trgovački brodovi bez opomene. To isto važi i za Britance, Japance i Italijane.

Autor zatim postavlja pitanje da li su sve te »povrede« posledica sveopšteg moralnog propadanja. Po njemu, sve su te »povrede« bile nužne i nametnute zaraćenim stranama potrebom efikasnog vodenja rata. On smatra da se uopšte više ne može ozbiljno osporavati pravo zaplene neprijateljske pomorske trgovine. Davno je prošlo vreme kada su posade trgovačkih brodova bile zaštićene svojim »civilnim« statusom. Nema logične razlike između trgovačkog broda s jedne, ili voza, odnosno fabrike, s druge strane. Prema tome, po mišljenju pisca, zaraćena strana ima nepobitno pravo da spreči neprijatelju snabdevanje morskim putem. Kako da se taj zadatak izvrši putem podmornica? Prema Protokolu, podmornica je dužna da pre potapanja neprijateljskog trgovačkog broda osigura bezbednost putnika, posade i brodskih dokumenata. Izvršavati odredbe Protokola u uslovima modernog rata, smatra pisac, pretstavljalo bi samoubistvo i imalo bi za posledicu sigurnu propast podmornice. Trgo-

vački brodovi su danas u slučaju rata naoružani; oni su po pravilu pokretljiviji i brži od podmornica i naoružani topovima jačeg kalibra. Jedan jedini pogodak sa trgovačkog broda, s obzirom na osetljivost podmornice, može značiti njen kraj, dok trgovački brod može podneti brojne pogotke podmorničkog oružja, pošto mu je kalibar mali. Prednost podmornice je torpedo, ali trgovački brod, jednom upozoren na podmornicu, može ga izbeći. Podmornica koja izroni izlaže se velikom riziku, jer trgovački brod po pravilu radijom obaveštava površinske ratne brodove i avijaciju i ovima znatno olakšava gonjenje podmornice. Na osnovu izloženih i sličnih argumenata autor zaključuje da je u današnjim uslovima podmornici nemoguće da izroni i prethodno opomene trgovački brod. On isto tako smatra nemogućim da posle potapanja broda podmornica izroni i spase brodolomce. To bi, s jedne strane, znatno olakšalo neprijateljskim površinskim brodovima i avijaciji pronalazak i gonjenje podmornice, a sa druge, s obzirom na ograničenost prostora u podmornici, malu količinu hrane itd., sprečilo bi podmornicu u izvršavanju narednih zadataka.

Dalje, autor izvodi zaključak da ono što važi za neprijateljske trgovačke brodove, važi i za neutralne. Jedini siguran način da se ustanovi radi li se o neutralnom ili neprijateljskom trgovačkom brodu koji je kamufliran kao neutralan i plovi pod lažnom zastavom jeste pretres broda, a to, zbog ranije iznetih razloga, pretstavlja danas toliki rizik da njegovo izvođenje od strane podmornica više ne može doći u obzir. Pošto se ne može praviti razlika između neprijateljskih i neutralnih brodova, potrebno je, ako podmornice treba da izvrše svoj zadatak, ustanoviti operativne zone. Autor je mišljenja da bi prostor koji bi te zone obuhvatale trebao da bude što manji, čime bi se prava neutralaca ograničila na najmanju moguću meru.

U zaključku autor konstatuje da su ograničenja koja važeće međunarodno pravo nameće podmorničkom ratu bez ikakve vrednosti, da su teoretski pogrešna i da ih u praksi treba odbaciti. On smatra da nije, štaviše, bilo najsrećnije to što je Denic Nirnberškom presudom uopšte bio oglašen krivim zbog kršenja međunarodnog prava u podmorničkom ratu. Da bi

potkrepio svoj stav autor navodi da ni jedno od stotine suđenja ratnim zločincima nije ove oglasilo krivim zbog povrede međunarodnog prava o vazdušnom ratu, iako su tim ratom bila povređena mnoga pravila Haških konvencija iz 1907. Čak ni Gering, koji je bio komandant *Luftwaffe*-a za vreme celog rata, nije zbog toga osuđen.

Po autoru, Protokol iz 1936 još formalno važi, ali on više ne pretstavlja zakon, jer su njegove odredbe zastarele; one su mrtve. Stoga smatra da nema razloga da se SAD optereće pravnom doktrinom koja nije u skladu sa njihovom pravnom praksom, niti sa stvarnim činjenicama, tj. doktrinom koja bi mogla biti pogibeljna po američke nacionalne interese. Po njemu, međunarodno pravo o podmorničkom ratu treba postaviti na zdravu pravnu osnovu.

*

Sa stanovišta podmorničkog oficira i efikasnosti podmorničkog oružja, argumentacija autora je interesantna, logična i ubedljiva. Njemu se ne može prebaciti pomanjkanje »realizma« kao što on to čini u odnosu na pomorski Protokol. Međutim, sa stanovišta međunarodnog ratnog prava takva je argumentacija neprihvatljiva. Države stupaju dobrovoljno u međusobne odnose i dobrovoljno preuzimaju raznorazne obaveze. Među te dobrovoljno preuzete obaveze spadaju i pravila među-

narodnog ratnog prava pa i pomorskog sporazuma. Od onoga našta se jedna zemlja dobrovoljno obavezala ne može se jednostrano odustati. Jedno od osnovnih načela međunarodnog prava je da se preuzete obaveze moraju poštovati.

Drugo je pitanje jesu li odredbe pomorskog Protokola, s obzirom na razvoj podmorničkog rata, doista zastarele. No, o tome se može govoriti *de lege ferenda* a ne *de lege lata*, tj. sa stanovišta budućeg međunarodnog regulisanja podmorničkog rata, a ne postojećih sporazuma. Ako je jedan sporazum zastareo, on još sam po sebi nije prestao da važi.

Dalje, pitanje je kako treba regulisati podmornički rat, da li isključivo sa stanovišta *raison de guerre*, kako to predlaže autor, ili ga u interesu humanosti treba ograničiti, kao što to čini pomorski Protokol. Ako ga treba ograničiti, u kojoj meri to ograničenje treba da bude?

Najzad, nije tačna tvrdnja autora da ni jedno suđenje ratnim zločincima nije inkriminiralo nezakonito vođenje vazdušnog rata. Presuda našeg vojnog suda u Beogradu iz 1947 general-pukovniku Leru, nemačkom ratnom zločincu koji je rukovodio terorističkim vazdušnim napadom na Beograd 6 aprila 1941, oglasila je Lera krivim zbog rukovođenja vazdušnim ratom suprotno međunarodnom pravu.

Dr. V. G.

Pukovnik Mulinije: VOJNA GEOGRAFIJA

Razmatranja o zadacima i suštini Vojne geografije kao nauke retko se pojavljuju ne samo u našoj, već i u stranoj stručnoj štampi, te ovaj članak privlači pažnju. Od interesa je sam cilj koji je autor članka sebi postavio: da razjasni neka osnovna pitanja o pojmu i suštini Vojne geografije u uslovima modernog rata i uputi na takav metod njenog izučavanja i prilaženja studiji, koji bi bio oslobođen od krutosti i dogmatizma. A do takvih pojava dolazi, i to naročito u slučajevima kada se geografski faktor razmatra i ceni bez dovoljnog udubljanja u

sve njegove elemente i stepen njihovog uticaja u pozitivnom i negativnom smislu, a u jednoj određenoj epohi razvitka ratne veštine.

Pre svega, autor smatra da je studija geografije neophodna i da se ne može zamisliti komandant (štabni oficir) koji se ne bi bavio njome. Bez obzira na čin i položaj, svaki se oficir radi rešavanja zadataka mora baviti studijom terena na kojem će se eventualno boriti i dužan je da vrši duboku i sistematsku studiju, prema svojim potrebama. Ne sme se desiti da komandant (komanda, štab) pristupi proučavanju jedne geografske oblasti u poslednjem momentu i tek kad primi zadatak za operacije. Oficiri moraju da poseduju solidna znanja o svim mogućim

¹⁾ Colonel Moulinier, *La Géographie militaire*, *Revue militaire d'information*, mart 1955.

operacijskim oblastima, znanja koja će im omogućiti da u konkretnoj situaciji u koju budu stavljeni, izvrše pravilnu procenu geografskog faktora i sagledaju situacije u celini i donesu celishodnu odluku. Ta znanja, to prethodno upoznato i prihvaćeno gradivo koje je oficir usvojio, autor naziva *Vojnom geografijom*. Ona ne obuhvataju, dakle, samo poznavanje geografije u opštem smislu, već i razmatranje svih onih pozitivnih i negativnih osobina koje pruža geografski faktor, sve u cilju da bi se komandi pružili podaci i zaključci o uticaju terena, kako bi se moglo »efikasno manevrovati kako na strategiskom tako i na taktičkom polju«.

Polazeći od ove postavke o pojmu i sadržini Vojne geografije, autor razmatra dva problema koje smatra naročito važnim, s obzirom na različita gledišta. Prvi se problem odnosi na shvatanje o važnosti terena²⁾ uopšte, a drugi na metod izučavanja Vojne geografije.

Da bi došao do zaključka o mestu i važnosti terena u donošenju odluke, autor razmatra jednu od glavnih osobina terena u odnosu na ostale elemente ratnih situacija. To je stalnost, upravo činjenica da se sa više ili manje otstupanja može uvek doneti zaključak o vrednosti terena i njegovih elemenata i da je taj zaključak pravilan ako se studija pravilno izvrši. Kod razmatranja terena nema, dakle, toliko nepoznatih kao kod drugih elemenata situacije.

Problem stepena stalnosti terena može se posmatrati sa dva gledišta. Prvo gledište jeste da teren ostaje isti u vreme rata kao i u vreme mira. Prema tome, studija Evrope, naprimer, koja se danas vrši u visokim vojnim centrima i od strane vojnih geografa, biće od koristi za primenu u ratovima koji bi se mogli voditi u doglednoj budućnosti. Drugo gledište, pak, sastoji se u postavci da teren kroz vekove pruža armijama uvek iste pogodnosti i suprotstavlja iste teškoće i prepreke.

Analizirajući obe postavke autor smatra da prvu koncepciju o stalnosti terena treba primiti bez diskusije. Prelaz iz mirnodopskog stanja u ratno može u izvesnoj meri da modifikuje teren: mostovi, luke i, uopšte uzev, komunikacije, mogu biti oštećeni ili porušeni; čitave industrijske zone

moгу biti zbrisane; široke oblasti mogu biti poplavljene. Međutim, opšti izgled reljefa i karakter zemlje neće se izmeniti, a ukoliko bi to negde i bilo, to će nastupiti u okvirima koji se mogu skoro u potpunosti predvideti. Iz toga sledi zaključak da je moguće i neophodno unapred upoznati oblasti u kojima će se voditi eventualne operacije.

U pogledu druge postavke, autor smatra da joj treba prići sa rezervom i da je ona u svakom slučaju za diskusiju. Ovo gledište potkrepljuje i nekim istoriskim primerima koji ukazuju na opasnost shvatanja apsolutnog značaja terena u ovakvom smislu. Tako navodi da je odraz ovakvog gledanja na vrednost geografskog faktora bio stav onih koji su pre 1939 bili protivni modernizaciji Francuske armije, smatrajući da bi i najmanji poremećaj na putevima definitivno ukočio pokrete motornih vozila vezanih za komunikacije. Pristalice ove teze nisu vodile računa o progresu moderne tehnike za opravku i brzu izradu komunikacija, koja je već tada bila značajna, a u toku Drugog svetuskog rata dostigla je veoma visok nivo. Autor potseća na primere gde su američki buldožeri omogućili kretanje motornih vozila u planinama Italije i Koreje, u predelima koji su izgledali pristupačni samo za mazge. On ističe da danas ima u Alpima, na visinama i iznad 2.000 metara, vojnih pista upotrebljivih za džipove i kamione; to su krajevi u kojima pre 1939 nije bilo drugih komunikacija sem staza kojima su se kretali krijumčari i hadžije. Ako se uzmu u obzir dostignuća savremene tehnike, može se reći da moderne armije mogu biti zadržane u planinama — u odnosu na ranije ratove — u izvesnoj razumnoj meri, a uticaj planina nikako se ne može posmatrati kao potpuno nepromenljiv. Ovaj primer sa planinama nije jedini. Analognim razmatranjem dolazi se do zaključaka o tim odnosima i u pogledu drugih geografskih objekata i elemenata. Treba, dakle, uvek voditi računa o razvitku tehnike, savremenim dostignućima, mogućnostima i tendencijama armija, doktrini, iskustvima itd.

Posebnu pažnju autor poklanja avijaciji koja, s obzirom na sve veće mogućnosti, može ozbiljno uticati na stepen stalnih vrednosti terena i usložiti njegovu studiju. Avijacija koja bez teškoća leti iznad geografskih prepreka, savlađuje reljef i njene mogućnosti izgledaju na prvi

²⁾ Pod pojmom terena podrazumeva se reljef sa ostalim elementima na njemu.

pogled neograničene. Međutim, bilo bi preuranjeno primiti ovu impresiju kao zakon. I ovdje treba naći meru, to jest pravi odnos, na osnovu sistematske i duboke studije i konkretnih naučnih podataka i iskustava. Oslobođanje aviona od uticaja geografskih elemenata još uvijek je ograničeno i samo delimično. Moderni avion traži velike prostore koji se ne mogu svuda naći i urediti. Još nisu u potpunosti realizovane tendencije stvaranja univerzalnog aviona koji bi se dizao vertikalno a leteo horizontalno. Instalacije i dejstvo radara tesno su vezani za karakter terena. Uporedo sa sagledavanjem uloge avijacije u modernom ratnom transportovanju treba uočiti i pravu meru njenih mogućnosti u odnosu na teren, a one su, po mišljenju pisca, zasada još umerene. Da bi se realizovali moćni vazdušni mostovi treba, po njegovom mišljenju, imati povoljne meteorološke uslove i prethodno obezbediti neospornu vazdušnu nadmoćnost. Po njemu se mi nalazimo danas u fazi evolucije u pogledu primene avijacije u cilju transporta, a mogućnosti u tom pravcu postaju sve veće. Avijacija će svakog dana u sve većoj meri doprinositi težnji da armije savladaju prepreke na koje nailaze na zemljinoj površini. Ali, radi se o evoluciji, a ne o revoluciji u tom pogledu. Još za duže vreme biće, naprimer, Pirineji, ozbiljna prepreka!

Dosta prostora autor posvećuje razmatranju da li i u kojim slučajevima teren ima tzv. »čistu« vrednost, pri čemu ističe da tu treba biti veoma oprezan i prići studiji sa jasnim pojmovima. Postavlja se, naprimer, pitanje da li teren, kao površina, izražena u odgovarajućim dimenzijama, ima čistu, sopstvenu, vrednost? Da li ona strana, čija se armija domogla širokih prostora protivnika, ima zbog toga neku prednost? Zaista, prednost će ta postojati ako osvajač položi ruku na žetvu i stokove i ako zauzme fabrike sposobne za pogon. Protivnička avijacija udaljiće se od nacionalne teritorije. Ako je protivnikova država male površine, ona će biti reducirana oblast na kojoj taj protivnik može da razvije strukturu svog vazduhoplovstva, što ga čini jako osetljivim i ranjivim. S druge strane, i osvajač će osetiti neke negativne posledice: on se udaljava od svojih baza, njegovo će snabdevanje zahtevati velika naprezanja i transporte, a obezbeđenje komunikacija

apsorbovaće mu krupne efekte. Svaki skok unapred zahteva izvesno vreme zadržavanja radi obnove železničkih komunikacija i isturanja glomaznog aparata vazduhoplovne organizacije. S obzirom na sve ovo, produžava autor, moglo bi izgledati da je bolje izgubiti teren nego ga dobiti; svakako čudan zaključak — kaže on sam! Ali to je samo paradoks. Rentabilno je gubiti teren ako se to radi za neku drugu stvar koja je u tom momentu vrednija kao što, naprimer, može da bude vreme. U vezi s ovim autor napominje da se zadržavajuća akcija često definiše kao veština zamene terena vremenom. Ali vreme, samo po sebi, može biti od interesa samo u slučaju ako ono dozvoljava da se obori odnos snaga i da se posle nesrećnih prethodnih sudara povrati nacionalna teritorija. Radi ilustracije ovih postavki, naglašava pisac, interesantno je proučiti rezultate zadržavajućih manevara koje je vodio Žofr 1914 i Keselring u Italiji, 1944 godine. Prvi je žrtvovao dragocene oblasti Francuske, a u zamenu je dobio neophodno vreme za reorganizaciju svojih snaga i rasporeda, što mu je omogućilo da dobije Marnu i time obrne ceo tok rata. Drugi (Keselring) je, opet, uprkos veoma interesantnih i zapaženih manevara, odložio poraz svega za nekoliko meseci. Dalje, u vezi sa razmatranjem prostora i njegove vrednosti pisac pominje vrednost ogromnih prostranstava kao što su ona u SSSR-u i Kini, koja se mogu napustiti da bi se olakšali sopstveni manevari; ova su prostranstva progutala Napoleona, Hitlera i Japance.

Ipak, naglašava pisac, ne bi se mogao izvući apsolutan zaključak da površina uvek ima svoju apsolutnu vrednost. Osvajač ima mogućnost da prostranstva prilagodi svojim potrebama. Dakle, i ovdje treba uzeti u obzir sve uticajne činjenice, iako je prostranstvo — samo po sebi — značajan adut u vođenju rata i operacija. Zatim, autor postavlja pitanje da li važni objekti na terenu, kao što je, naprimer, neki planinski greben, ili jedna široka reka, ili morska obala, mogu sami po sebi da spreče neprijatelja da realizuje svoje namere? Ovo se pitanje postavlja kako sa strategiske, tako i sa taktičke tačke gledišta. Odgovarajući na ovo pitanje autor iznosi dva primera. Prvi je iz 1940 kada je francuska komanda posmatrala Ardene ne uzimajući u obzir sve eventualne mogućnosti, te je bila iznenađena

kada je tamo videla nemačke oklopne jedinice. Drugi se primer odnosi na značaj reke Loire. Ova reka predstavlja svakako ozbiljnu prepreku. Ona deli Francusku po sredini i po svom obliku, na lakat, može doprineti odbrani Srednje Francuske od invazija koje bi dolazile sa severa ili istoka. U istoriji ima za to dovoljno potvrda. Međutim, 1940 Loara nije odigrala nikakvu ulogu, pošto nije bilo vojske koja bi je koristila kao prepreku. Ako se ovim metodom ispituje značaj planina i uslovi prelaska preko njih, može se zaključiti da, naprimer, planinski lanci u Alpima ne bi mogli da budu prepreka, sem ako bi bili branjeni odgovarajućom snagom i vatrom. S druge strane, u pogledu Himalaja mogao bi se doneti zaključak da su oni apsolutna prepreka i pored savremenih tehničkih dostignuća. Isto tako, izvesni se klimatski odnosi mogu razmatrati kao apsolutne prepreke, ako armija nije za njih specijalno opremljena. To je, naprimer, klima polarnih zona. Ali i primeri iz evropske istorije mogu ovde da nam pomognu (Napoleon 1912, Nemci u Rusiji 1941/42). Prilikom donošenja zaključaka u pogledu vrednosti industrijskih objekata i poljoprivrednih oblasti koji padnu u ruke neprijatelja, treba isto tako biti oprezan i uzimati u obzir sve uticajne činjenice. Gubitak teritorije zapadno od Moskovskog meridijana uticao je relativno malo na potencijal SSSR-a, zahvaljujući uređenju sibirskog rejona. U drugu ruku, gubitak severnih i istočnih industrijskih oblasti učinio je Francusku zavisnom od njenih saveznika.

Dakle, kako ističe autor, vrednost terena treba uvek određivati na osnovu svestrane studije, imajući u vidu cilj kome služi studija, a to je sagledavanje u kom stepenu teren ispoljava pozitivne, odnosno negativne osobine na dejstvo jedne armije određenih osobina, u jednom određenom momentu, i na jednom određenom nivou tehnike. Pravilnim prilaženjem studiji uvek će se olakšati utvrđivanje glavnih tačaka odluke. U domenu strategije, vojna geografija ukazaće na izbor objekata, na osnovu studije komunikacija i pravaca koji stoje na raspoloženju. U isto vreme, geografski faktor može imati uticaja i na određivanje snaga i sredstava, a često i prilikom određivanja samog tempa akcije.

U pogledu metoda izučavanja vojne geografije autor preporučuje da se ono

organizuje u dva stadijuma. Prvi i osnovni sastoji se u solidnom savlađivanju opšte geografije i uticaja geografskih elemenata u oblasti koja se proučava. Drugi je čisto vojnički i sastoji se u studiji pozitivnog i negativnog uticaja geografskih elemenata na dejstvo vojske. Autor preporučuje da se uporedo proučavaju i ratne operacije iz prošlosti i teren na kojem su se odigravale. Ova istorisko-geografska studija treba da bude pravilno montirana i da obuhvata dejstva oba protivnika, imajući u vidu tehniku i doktrinu vojski u tom istoriskom momentu. Udžbenici vojne geografije, doduše, skoro uvek navode podatke o operacijama koje su u prošlosti vođene u zahvatu neke oblasti, ali su ti podaci suviše uopšteni, te je produblivanje njihovo i nužno i korisno. Ipak, treba se čuvati donošenja nekih apsolutnih zaključaka na osnovu istorijskih primera i šabloniziranja usvajanjem postavki o nekim »ključnim položajima« ili »strategiskim-taktičkim-ključevima«. Pre svega, isti manevri nikad se ne ponavljaju na istim mestima i u istim uslovima. Isto tako ne sme se gubiti iz vida da pojedini planinski lanci i pojasevi, kao položaji, pregrade, prepreke, nemaju vrednosti bez posade koja je spremna da se bori za njih i oko njih. Dalje, autor predlaže da se studija ne vrši samo u kabinetima, već i na terenu. Tako će se oficiri približiti konkretnim uslovima, a poznajući istoriju, moći će da dobiju potpuniju predstavu o pojedinim problemima vojne geografije. Videće, naprimer, planinske lance preko kojih su u prošlosti prelazile trupe različitih operativnih sposobnosti — u teškim i najtežim prilikama, ili će posmatrati široke reke koje su forsirane i sa skromnim sredstvima. Na taj način, neposredno, studija doprinosi razvoju širine horizonta i kriterijuma o mogućnostima trupe u savremenim uslovima, a bavljenje na terenu korisno je i za fizičku kondiciju oficira.

*

Razmatranja u ovom članku svakako su odraz težnje da se usklade neka shvaćanja iz oblasti ove nauke, koja su došla do izražaja u francuskoj stručnoj literaturi i delatnosti. Posmatrano s tog gledišta, članak je od interesa za sve one koji se bave vojnom geografijom, iako u njemu ima stvari koje su poznate; ilu-

stracija primerima privlači čitaoca. Povezivanje studije geografskog faktora sa istorijskim primerima i izučavanje pojedinih oblasti na licu mesta svakako je značajno za izgradnju oficira u shvatanju i proceni terena, kao jednog od osnovnih elemenata

situacije i može predstavljati jednu od važnih poluga u metodu rada. Članak bi bio potpuniji da se autor osvrnuo i na problem studije odnosa terena i dejstva atomskog oružja.

V. Kl.

Pukovnik Mikele Kaforio: VAZDUŠNODESANTNE TRUPE

Vazdušnodesantne trupe predstavljaju nove borbene formacije Drugog svetskog rata i danas su još uvek element u evoluciji, sa nepotpuno određenim tendencijama daljeg razvoja, s obzirom na poznati vazdušni desant kod Arnhem-a i primenu helikoptera u Korejskom ratu.

Vazdušnodesantne trupe se dele na padobranske i jedriličarske jedinice i jedinice koje se prebacuju transportnim avionima, odnosno helikopterima za izvršenje posebnih (specijalnih) zadataka kao, naprimer, sadejstva sa oklopnim snagama na frontu ili dejstva u pozadini neprijateljskog fronta.

S obzirom na mišljenja pojedinaca da su vazdušnodesantne trupe izgubile svoju raniju ulogu i značaj, pisac¹⁾ razmatra ovaj problem sa napomenom da je potrebno analizirati postignute rezultate upotrebe ovih jedinica u prošlom ratu, kao i elemente koji ograničavaju njihova dejstva u toku operacija. Posle ove analize mogla bi se, kaže pisac, objektivno ceniti mogućnost i eventualan dalji razvoj njihove upotrebe pri taktičkim, operativnim i strategijskim dejstvima, tj. doneti odgovarajući zaključci.

U Drugom svetskom ratu, a naročito u toku partizanskog ratovanja, uočene su koristi i jako cenjeni postignuti uspehi malih grupa padobranaca koje su deystvovala u neprijateljskoj pozadini — vršeci sabotaže, izvršavale zadatke informativnog značaja, sadejstvovala petoj koloni i slično. Iako su se ove grupe oslanjale na lokalne elemente i prijateljski raspoloženo stanovništvo, ipak su njihova dejstva zahtevala često i žrtve. Ne upuštajući se dalje u konkretnija razmatranja pomenutih dejstava, pisac analizira značaj upotrebe vazdušnodesantnih jedinica, poglavito padobranaca, na bojnopolju, u cilju donošenja zaključka da li rezultati koji bi se postigli upotrebom ovih jedinica u budućem ratu opravdavaju izdatke

koji se nameću samom njihovom organizacijom i formiranjem. Ako se u teoriji razmotre mogućnosti primene vazdušnodesantnih jedinica, može se doći do sledećih zaključaka: pod izvesnim uslovima one omogućuju ovladavanje i važnijim elementima neprijateljske odbrane, zatim savladavanje jačih prirodnih prepreka i ostvarenje iznenađenja u toku napada na pojedine objekte. Mogućnosti ovakvih dejstava pružaju komandnom elementu prilike da u pogodnom momentu, na najosetljivijem mestu, interveniše u toku operacija dobro izvežbanim i opremljenim jedinicama, u cilju postizanja postavljanih ciljeva ili radi odlučujućeg sadejstva sa operativnim jedinicama.

Zadaci koje taktičke doktrine raznih armija poveravaju vazdušnodesantnim jedinicama su, uglavnom, sledeći:

— prethodno ovladavanje izvesnim prostorijama ili određenim objektima u toku napada ili odbrane;

— obrazovanje vazdušno i pomorsko-desantnih mostobrana i

— intervencija ovih jedinica u toku borbe (element manevra) i dr.

Da bi se vazdušnodesantne jedinice sa sigurnošću mogle koristiti potrebno je, po mišljenju pisca, razmotriti i one elemente koji ograničavaju u izvesnoj meri njihovu upotrebu. Pritom kao prvi navodi — nepovoljne atmosfere prilike koje mogu biti vrlo ozbiljna prepreka za deystvo vazdušnodesantnih jedinica. Pored normalnih ograničenja pri letenju vazdušnih transportnih sredstava, padobranske i jedriličarske jedinice mogu biti naročito izložene jakim vetrovima koji otežavaju svako pravilno spuštanje i sletanje. Ti vetrovi povećavaju brzinu spuštavanja, a usled brzog pada i udara vetra padobranca su pri stizanju na zemlju izloženi ozbiljnim povredama. Pored toga, jedinice se rasturaju na veliku površinu što negativno utiče na njihovo brzo prikupljanje, sređivanje i rešavanje dobivenog zadatka.

Da bi se izbegle ove nezgode treba, na osnovu statističkih podataka proteklih

¹⁾ Le aviotruppe, col. parac. Michele Kaforio, *Rivista Militare*, septembar 1955.

vremena za odnosne prostorije i godišnja doba, redovno proučavati meteorološke prilike. Potrebno je imati na umu da se vreme ne menja iznenada i da ozbiljnija studija meteoroloških predviđanja omogućuje pravilan izbor vremena za izvršenje vazdušnog desanta. Za 4. godine od 14 taktičkih vežbi u sadejstvu sa drugim jedinicama na raznom zemljištu, samo 3 vazдушna desanta nisu mogla biti izvršena zbog izuzetno teških atmosferskih prilika. Pored jakog vetra, na nemogućnost izvršenja desanta mogu uticati i magla i niski oblaci, naročito na planinskom zemljištu.

U daljem izlaganju pisac razmatra problem regrutovanja i obuke ljudstva u vezi sa rasprostranjenim shvatanjem da ljudstvo padobranskih jedinica treba da ima posebnu fizičku kondiciju. Treba imati u vidu, nastavlja pisac, da je prosečna brzina padanja kroz vazduh oko 5 m/sek, odnosno da, i pored ubrzanja zemljine težine, pad nije tako brz kao što se obično misli. Čovek koji je elastičan i pri padu se ne ukoči, retko će se povrediti i pri spuštanju na stenovito tle. Pisac zatim tvrdi da se razlika u vazdušnom pritisku bez teškoća može izdržati, a udar koji izaziva naglo otvaranje padobrana ne izaziva unutarnje ozlede u organizmu čoveka. Padobranac treba da je samo normalno razvijen i da ima zdrave unutrašnje organe, jer se i ljudi koji su već prešli 40 godina starosti, bez ikakvih smetnji i naročite kondicije, spuštaju padobranom i sa većih visina. Fizička je prema potrebna za savlađivanje onih naprezanja koja nameću borbena dejstva pod izuzetnim okolnostima, te izbor regruta za padobranca ne predstavlja nikakve teškoće.

Obuka u spuštanju padobranom izvodi se postepeno i ona obično traje mesec dana. Borbena obuka traje duže i izvodi se pod raznim uslovima koji zahtevaju slobodnu inicijativu, potpuno poznavanje i korišćenje svih sopstvenih i neprijateljskih borbenih sredstava pri rešavanju postavljenih zadataka. Ova se obuka mora temeljno izvoditi i, kada se raspolaze dobrim kadrovima, može biti završena za 18 meseci. To znači da za stvaranje dobrih padobranaca nije potrebno ljudstvo naročitih sposobnosti niti dugotrajna obuka.

Razmatrajući pogodnost prostorije za izvršenje vazdušnog desanta, pisac navodi da bi idealno bilo ravničasto zemljište, bez naročitih prepreka i, po mogućstvu, što bliže objektu koji odgovara uslovima za povoljno spuštanje kako padobranaca

tako i letilica i transportnih aviona. Takve su prostorije vrlo retke ali, bez obzira na njihove karakteristike, one treba da odgovore prvenstveno taktičkim uslovima. Ukoliko je prostorija za desant nepovoljnija, utoliko treba računati sa većim procentom onesposobljavanja boraca i materijala, kao i sa više vremena za prikupljanje efektivna i njihovo sređivanje za dejstvo u cilju izvršenja zadatka. Na zemljištu gde mogu dejstvovati združene i operativne jedinice kopnene vojske, pa čak i na brdskom, obično se mogu naći i odgovarajuće prostorije za izvršenje desanta u vezi konkretne situacije. Praktična su vežbanja pokazala da pojedine grupe padobranaca mogu izvršiti desant i na planinskom zemljištu, pa i na glečerima koji se nalaze na preko 3.000 m nadmorske visine.

Posle izbora prostorije za izvršenje desanta potrebno je izvršiti odgovarajuće pripreme vazduhoplovnih sredstava — transportnih aviona i jedrilica, i izvršiti izbor potrebnog dela avijacije za praćenje konvoja, za zaštitu i ostvarenje nadmoćnosti u vazduhu u zonama leta, kao i za podršku jedinica koje su izvršile desant na prostoriji vazdušnodesantnog mostobrana, odnosno radi snabdevanja u toku borbi. Iskustva vazdušnodesantnih operacija u Drugom svetskom ratu dokazala su da je ova priprema neophodna.

Da bi vazdušnodesantna operacija uspela moraju se prethodno prikupiti tačni podaci o svim elementima za izvršenje desanta, proučavati vazdušni snimci prostorije desanta, detaljno upoznati jedinice sa zadacima i zemljištem na kome će dejstvovati, izvršiti prethodna vežbanja itd. Za izvršenje ovih priprema potrebno je izvesno vreme koje se mora uskladiti sa vremenom potrebnim za izvršenje priprema jedinica određenih za izvršenje operacija u sadejstvu sa vazdušnodesantnim jedinicama. Najveće teškoće u izvršenju priprema pojavile se kad se vazdušnodesantne jedinice koriste kao rezerve u cilju brže intervencije na ugroženim delovima fronta, ali će ovakva upotreba, s obzirom na osnovnu ulogu i namenu ovih jedinica, biti izuzetna.

U daljem izlaganju pisac iznosi nekoliko uspešnih primera upotrebe vazdušnodesantnih jedinica u Drugom svetskom ratu i to:

— kod Nemaca — u sadejstvu sa jedinicama koje su izvršile invaziju Norveške; u neutralisanju odbrane fora Eben Ema-

el: pri osvajanju aerodroma u Ro'erda-
ma i dr;

— kod Saveznika— u cilju osiguranja bokova iskranih jedinica u Normandiji; u toku operacija na ostrvima Pacifika; pri obrazovanju mostobrana na r. Mozeli u septembru 1944; pri forsiranju Rajne u martu 1945 i drugih dejstava manjeg značaja.

Pri ovim su operacijama, po mišljenju pisca, postignuti uspjesi koje ne treba zaboraviti, ali treba ispitati i uzroke neuspjeha u drugim operacijama u toku Drugog svjetskog rata u kojima su učestvovala vazdušnodesantne jedinice.

Opšte je mišljenje da je u vazdušnodesantnim operacijama prilikom osvajanja Krita pretrpljeno nesrazmerno mnogo gubitaka. Hitler je zbog toga i obustavio dalju primenu vazdušnodesantnih jedinica, uveren da ih ni Saveznici neće upotrebiti zbog neekonomičnosti pri sadejstvu sa jedinicama kopnene vojske. Međutim, operacije u toku rata to nisu potvrdile.

Nemci su u ovoj operaciji izgubili oko 5000 padobranaca i jedriličara, tj. više od polovine snaga određenih za vazdušni desant. Iako su ovi gubici bili visoki, treba imati u vidu da su posledice ovog napada i osvajanja Krita bile od strateške važnosti, jer su sile Osovine zauzele bazu koja je u toku celog rata bila od velikog značaja.

Iskrcavanje Saveznika na Siciliji bilo je planirano u sadejstvu sa vazdušnodesantnim jedinicama na širem planu, ali je stvarno samo neznatan njihov deo uspeo da izvrši zadatak. Ovaj primer treba istaći jer pokazuje da su ovakve operacije vrlo složene i da moraju biti dobro pripremljene i izvedene pri povoljnim atmosferskim prilikama. U ovoj vazdušnodesantnoj operaciji trebalo je da učestvuju, u cilju sadejstva sa 7 američkom i 8 britanskom armijom: 4 bataljona padobranaca i 1 brigada jedrilica. Desant je izvršen noću, sa polaskom iz Maroka, pri vrlo jakom vetru. Iznaženje prostorije za desant bilo je teško zbog mraka. Padobraneci su padali na prostoru od preko 40 km, tako da su 2 bataljona stigla na sektor 8 britanske armije umesto 7 američke armije. Od celog vazdušnodesantnog sastava samo je 1/3 snaga uspjela da se spusti na određenu prostoriju, a njeno prikupljanje trajalo je celu noć. Ni brigada jedrilica nije bila bolje sreće, jer je od 137 jedrilica koje su puštene sa daljine 3 km od obale, 50 palo u more, 20 je uništila ne-

prijateljska PA, a ostale su bile rasturene na širu prostoriju.

U toku napada na Kataniju upućena su još 3 bataljona u cilju izvršenja desanta, ali je konvoj primetila neprijateljska PA koja je uništila nekoliko transportnih aviona. Desant je izvršen noću i samo je 1/5 određenih snaga uspjela da se spusti kod naznačenih objekata.

Na suđenju u Nirnbergu nemački general Student je rekao: »Moje je mišljenje da su vazdušnodesantne snage Saveznika uspele da spreče oklopnu diviziju Gering u njenom dejstvu protiv pomorskog desanta«. Pisac smatra da se o ovome može diskutovati, ali je sigurno da već i sama pojava i prisustvo vazdušnodesantnih jedinica utiču na slabljenje moralna neprijateljske odbrane. Treba imati u vidu da je ova operacija izvršena noću, a razlozi delimičnog neuspjeha su bili sledeći:

— nedovoljne i nesrazmerne pripreme,
— teškoće u ostvarivanju predviđenog sadejstva i

— nedostatak tehničkih sredstava za izvršenje noćnog desanta.

Saveznici su shvatili razloge neuspjeha, ali nisu dovoljno analizirali njegove uzroke u odnosu na buduća sadejstva sa vazdušnodesantnim snagama u toku operacija. Prilikom operacija u Normandiji Saveznici su prethodno spustili manje delove padobranaca a zatim, pod zaštitom vazduhoplovstva, izvršili stvarni desant koji je bio prihvaćen od već ranije spuštenih delova koje je podržavalo odgovarajuće vazduhoplovstvo.

Vazdušnodesanta operacija kod Arnhema imala je za cilj da zauzimanjem mostobrana na Mozeli i Rajni olakša dejstvo 2 britanske armije. Sem kod Arnhema, vazdušnodesantne snage su, uglavnom, uspele da reše dobiveni zadatak. Za dejstvo kod Arnhema bila je određena snaga jedne divizije, a završetak te operacije je poznat. Da je 2 britanska armija stigla do 18 septembra, vazdušnodesantne jedinice bi rešile svoj zadatak, no usled njenog snorog napredovanja snage desanta su se borile do 25 septembra bez uspeha, izgubivši 4/5 svojih efektiva. Razlozi neuspjeha mogu se naći u sledećem:

— u predviđenoj, izuzetno velikoj dubini kombinovane operacije i

— u pogrešnom proračunu potrebnog vremena za ostvarenje sadejstva vazdušnodesantnih snaga sa delovima kopnene vojske — 2 britanske armije.

Izgleda da osnovni razlozi neuspaha leže u nedovoljno izvršenim pripremanjima, pogrešnim proračunima dejstva i sadejstva i nedovoljno proučenim iskustvima.

Posle ovako kratke analize dejstva vazdušnodesantnih operacija u prošlom ratu pisac, na osnovu iskustava stečenih u prošlosti, razmatra korisnost primene ovakvih jedinica i sastava u budućem ratu. Bazirajući svoja razmišljanja na sveobuhvatnosti budućeg rata i primeni najnovijih borbenih tehničkih sredstava, pisac pretpostavlja da će, naročito kod agresora, biti osigurana bojna gotovost pripremanjem određenih snaga u cilju osiguravanja povoljnog razvoja ratnih operacija, odnosno da su najpovoljniji sastavi za dejstva u tom pravcu spremne i dobro opremljene vazdušnodesantne jedinice. Ni jedno razorno bombardovanje sa nuklearnim borbenim sredstvima neće osigurati posjedanje prostorija ako se pritom ne ispoljava težnja da se iznenadno stvori nadmoćnost na odlučujućem mestu.

Masovnoj invaziji kopnenih snaga, podržanih oklopnim sredstvima, koja će slediti vazdušnoj akciji i dejstvima dirigovanih projektila, moraće se suprotstaviti što pre vrlo pokretne i dobro opremljene trupe, jer će se pojaviti takmičenje u brzini dejstva na celom ratištu.

Da bi se mogla izvršiti brza i iznenadna koncentracija snaga na velike daljine, najpogodnije sredstvo su vazdušnodesantni sastavi i vazduhom transportovane jedinice, u vezi sa dejstvima vazduhoplovstva radi podrške ovih snaga i njihovog snabdevanja životnim i borbenim potrebama. Po mišljenju pisca, motorizovana sredstva primenivaće se u taktičkim dejstvima, a za operativnostrategijska dejstva doći će u obzir samo vazduhoplovna sredstva.

Zone za koncentraciju snaga, prebačenih vazdušnim putem, treba prethodno obezbediti osiguravajućim delovima, a to osiguravanje mogu sa uspehom izvršiti prvenstveno vazdušnodesantne jedinice. One će imati zadatak da osvajaju i posedaju odgovarajuće prostorije za iskrcavanje snaga transportovanih vazdušnim putem i predstavljaju prvi oslonac neophodan za dalji razvoj operacija.

U oblasti vazdušnog transporta i jedrilicarstva zapažen je u poslednje vreme veliki progres. Ispitivanja, koja su u pogledu primene vazdušnodesantnih jedinica i jedinica transportovanih vazduhoplovnim sredstvima vršena u SAD, u vreme-

nu od 1947-1952 godine, dala su vrlo pozitivne rezultate. Ona su pokazala da se velike mase ljudstva i materijala mogu brzo i iznenadno koncentrisati na velike daljine i snabdevati svim potrebama za sve vreme trajanja operacija. Stečena iskustva u ratu u Koreji učinila su da SAD povećaju svoje vazdušnodesantne snage.

Treba imati u vidu, ističe pisac, da su vazdušnodesantne formacije vrlo skupe i mogu se neometano i jače razvijati samo u ekonomski bogatim zemljama. Međutim, treba istaći da je suviše velika ekonomičnost često opasna u organizaciji armija, jer glavnu ulogu igra njihov kvalitet, a ne kvantitet.

Savremena ratna doktrina usvojila je korisnu zamisao da, kada se ne raspolaže dovoljnim snagama za osiguranje defanzivnih organizacija, treba pribegavati manevru specijalnim, vrlo pokretnim jedinicama, jakog morala i ofanzivnog duha. Ovaj princip važi naročito za ekonomski slabe zemlje. Vazdušnodesantne jedinice i skromnijih sastava mogu biti upotrebljene na mestima gde će neprijateljske snage morati da nadiru, ili na pravcima neprijateljskog dejstva, stim da na bokove i u pozadini neprijateljskih snaga dejstvuju ofanzivno. Ovakvim su dejstvima vazdušnodesantne jedinice u stanju da kod neprijatelja kompromituju funkcionisanje službi, uništavaju slagališta i transporte, izazivajući teške krize u snabdevanju. Na taj se način može usporavati napredovanje neprijatelja u korist odbrane, odnosno ovaj naterati da u cilju osiguravanja bokova i pozadine smanji snage na frontu.

Pojava vazdušnodesantnih jedinica dovodi do rasturanja neprijateljskih snaga u cilju stvaranja jake mreže omatrana i obezbeđenja, što već izražava pozitivnu ulogu ovih jedinica. Ovo može ostvariti i država koja u miru raspolaže sa malo vazdušnodesantnih jedinica. Njihovo izdržavanje neće biti uzaludno.

Pojavljaju se mišljenja da će helikopteri zameniti ove jedinice, naročito padobranske i jedriličare, no ovo je zasada stvar budućnosti. Helikopteri po svojim osobinama imaju još uvek ograničeno polje dejstva, malu nosivost i brzinu i dosta su skupo sredstvo. Pre bi se mogla primiti solucija konvertiplana, no i on je još u stanju ispitivanja. U međuvremenu je američki general Cilend izjavio da su sada aktuelni problemi i potrebe vertikalnog napada.

Pisac isključuje da je značaj združenih operativnih i oklopnih sastava van diskusije i da se pobjeda ne može ostvariti samo vazdušnodesantnim snagama. Međutim, evolucija tehnike i perspektive budućeg rata povećaće, po mišljenju pisca, značaj vazduhoplovnih transportnih sredstava što će, prirodno, imati za posledicu i veću upotrebu vazdušnodesantnih jedinica.

*

Ovaj je članak vrlo aktuelan jer se u stranoj literaturi ovom pitanju posvećuje prilična pažnja. Tako, naprimer, ovo pitanje razmatra i kapetan M. A. Dž. Tagvel u članku »Future of airborne forces« u časopisu *The Army Quarterly* od jula 1955. U časopisu *Journal Royal United*

Service Institution od maja 1955, u članku »Future employment of airborne forces«, pisac, pod pseudonimom Romulus, iznosi izvesnu analizu o upotrebi vazdušnodesantnih jedinica u atomskom ratu, za vreme partizanskog ratovanja u Koreji i Indokini i u operacijama policiskog karaktera u Africi i Malaji. Ova se problematika proučava u svim velikim armijama u vezi pretpostavki o karakteru budućeg rata, a pojedinačna se razmišljanja razvijaju čak i u pravcu primene čitavih oklopnih operativnih sastava kao vazdušnodesantnih u ofanzivnim operacijama, a manjih sastava za podržavanje vođenja teritorijalnog rata i brzih intervencija na ugroženim važnim tačkama na ratištu.

D. G.

General L. M. Šasen: ZA SAVREMENU PROTIVAVIONSKU ODBRANU ZEMLJE¹⁾

U članku pod gornjim naslovom general Šasen, komandant teritorijalne PAO Francuske, zalaže se za savremeno rešenje problema teritorijalne protivavionske odbrane. On želi da njegov članak bude blagovremeni »poziv na uzbunu« i potstrek nadležnim, kao i celoj javnosti, da se problem odbrane iz vazduha već jednom reši, ako se u eventualnom ratu želi da izbegne totalno uništenje nacije. Jer, kaže dalje pisac, makoliko se forme rata menjale i ratna veština sa razvojem tehnike evoluirala, odbrana će uvek ostati mogućna i nužna. Ona je već i danas u Zapadnoj Evropi ozbiljna opomena napadu koji može biti zaustavljen na relativno kratkom putu.

U svom daljem izlaganju pisac polazi od pretpostavke atomskog rata koji će, po njegovom mišljenju, biti vazdušni ili ga uopšte neće ni biti. Potom citira neke autoritete koji tvrde da će iščeznuti sa karte one zemlje čije nebo ne bude dobro zaštićeno, tako da će budućnost sveta koji preživi tu katastrofu biti na strani onih koji budu imali bolje lovce-presretače i ostala potrebna sredstva.

Pisac ističe gornje mišljenje naročito zbog toga što u Francuskoj ima priznatih umova koji smatraju da je za slučaj jednog atomskog rata protivavionska odbrana iluzorna stvar; da je besciljno investirati milijarde u odbranu koja će uvek kroz svoje »rupe« propustiti izvestan broj neprijateljskih aviona, a ovi će atomskim bombama postići željeni cilj. Nasuprot tome, oni se zalažu za posrednu — aktivnu odbranu koja će svojim represalijama nad neprijateljskom teritorijom najpouzdanije obezbediti svoju zemlju.

Pitanje je, kaže pisac, zaista ozbiljno, te se o njemu mora temeljno razmisliti. Pogrešna odluka može biti katastrofalna za budućnost zemlje. Stoga treba ceo problem, pre svega, jasno teorijski sagledati, a potom videti sadašnje stanje i mogućnosti protivavionskih sredstava, kao i doktrine vazdušnog rata u inostranstvu, pa još jednom pomisliti na budućnost svoje zemlje pre donošenja definitivne odluke.

Teorijski problem teritorijalne protivavionske odbrane. — Zadatak koji se postavlja protivavionskoj odbrani je, po mišljenju pisca, vrlo jednostavan i izražava se zahtevom da se neprijateljskim avionima ne dozvoli da nadleće sopstvenu teritoriju. Prema tome, idealno rešenje zadatka sastoji se u obaranju svakog neprijateljskog aviona pre

¹⁾ Général L. M. Chassin, Plaidoyer pour la défense, *Revue de Défense Nationale*, oktobar 1955.

nego što nadleteti granicu. Ako se u ovome ne uspe, važno je da mu se ne dozvoli nadletanje predviđenog cilja. Najzad, ako se ni u ovome ne uspe, treba ga oboriti bar pri povratku, te da mu se onemogućiti ponovni dolazak.

Da bi se stvar uprostila, treba pretpostaviti da se ovdje radi o dejstvu samo dva aviona: jednog koji napada, i drugog koji treba da presretne neprijatelja i odbrani teritoriju. Jasno je da će se uvek prvo raditi o blagovremenom otkrivanju napadača. Ovaj zadatak pripada radarima koji daju azimut, daljinu i visinu cilja. Posle otkrivanja potrebno je utvrditi pripadnost otkrivenog aviona, tj. da li se zaista radi o neprijateljskim formacijama. U trećem činu treba sopstvenog lovca-presretača navesti na neprijatelja, a poslednji čin će biti borba. Započeti rad će se završiti obaranjem neprijatelja u vazdušnoj borbi.

Za vreme svih ovih radnji jasno je da će neprijateljski avion besomučno žuriti svom cilju. Ako se cilj neprijateljskog napada nalazi u blizini graničnog fronta, onda se vidi koliko je važno da se neprijateljski avion blagovremeno uoči, jer će se samo tako omogućiti susret u vazduhu pre nego što on dospe do cilja. Zato, po mišljenju pisca, postoje tri uslova koji će doprineti uspešnom izvršenju tog zadatka: prvo, veliki domet radara i sigurnost u hvatanju ciljeva na svim daljinama; drugo, brzina i sigurnost veze i, treće, što manje vreme za poletanje i uzimanje potrebne visine i brzine lovaca-presretača.

Kao primer treba uzeti bombarder čija je brzina 900 km/č i uporediti ga sa lovcem-presretačem koji se penje na 15.000 m za 12 minuta, tj. kome će za sve navedene radnje trebati ukupno 20 minuta. Za to vreme bi neprijateljski bombarder prešao 300 km. Da bi se susret ostvario pre granice potrebno je da neprijatelj bude otkriven najmanje na 300 km u dubini svoje teritorije. Međutim, ako je radar manjeg dometa ili je postavljen dalje od granice, onda će se i linija susreta povući dublje u braničevu teritoriju. Na taj će način duž graničnog fronta praktično ostati jedan pojas u kome će moći da učestvuju samo oni braničevci lovci koji se u trenutku neprijateljskog naleta budu zatekli u vazduhu ili će sva odbrana u ovom pojasu biti prepuštena protivavionskoj artiljeriji i mitraljezima.

S druge strane, lako je dokazati da povećanje dometa radara, zbog krivine zemljine površine, ne pruža zasad praktične koristi. Jer, da bi jedan avion bio otkriven, naprimer, na 400 km, potrebno je da leti na visini od 18.800 m, a za daljinu od 500 km, na visini od 27.500 m, što je još uvek van praktične mogućnosti. Ovde pisac napominje da su u proučavanju specijalni radari koji će biti u stanju da parališu krivinu zemljine površine, ali je sadašnje stanje ovakvo.

Što se tiče niskoletjećih aviona treba uočiti dve stvari: prvo, svi avioni koji su konstruisani za letenje na velikim visinama troše preterane količine goriva pri letu na malim visinama i, drugo, iskustva iz prošlog rata su pokazala veliku efikasnost artiljerije malih kalibara i mitraljeza pri dejstvu po niskoletjećim ciljevima. Sem toga, detekcija niskoletjećih aviona, a naročito raspoznavanje, ne predstavlja neki naročiti problem.

Posebnu teškoću, međutim, predstavlja pitanje čitanja i tumačenja uhvaćenih znakova na ekranu radara. Pisac se u čudu pita kako će se radarski osmatrač snalaziti u rejonima čije nebo bude ispunjeno letovima mnogobrojnih aviona, neprijateljskih i sopstvenih, vojnih i civilnih, kao i helikoptera i drugih. Istina je da se i ove teškoće mogu disciplinom poleta za sopstvene avione smanjiti u znatnoj meri, ali će ipak postojati. Drugi je način za rešenje ovog problema taj što bi se na svakom sopstvenom avionu instalirao specijalni »radar-odbijač« pomoću koga bi se na ekranu moglo lako utvrditi da se radi o sopstvenom avionu, a ne o neprijateljskom. Međutim, taj je novi uređaj dosta složen i skup, a postojala bi i mogućnost da ga i neprijatelj, u cilju obmanjivanja, koristi.

Sadašnje stanje protivavionske odbrane. — Kao što se iz gornjeg izlaganja vidi, otkrivanje, raspoznavanje i javljanje neprijateljskih aviona ipak je moguće. Ostaje još da se reši glavni problem, a to je borba. Vazduhoplovni maršal Haris je na osnovu iskustava iz prošlog rata utvrdio da su pri dnevnim napadima na Nemačku anglo-saksonski gubici iznosili do 10%, dok su pri noćnim napadima britanski gubici bili ispod 5%. Veliki duel između savezničkog strategijskog vazduhoplovstva (general Spaca) i

nemačke industrije i protivavionske odbrane, završio se savezničkim neuspjehom. Protivavionska odbrana je dobila kako Bitku za Englesku, tako i Bitku za Treći Rajh koji je, uprkos strahovitog savezničkog bombardovanja, uspeo da za četiri godine rata čak i poveća svoju industrijsku proizvodnju. Pri zauzeću Rura još je 75% nemačke industrije bilo u jeku proizvodnje!

Treba uzeti pretpostavku, nastavlja dalje pisac, da u eventualnom budućem sukobu obe zaraćene strane raspolazu za prvi napad sa po 800 atomskih bombardera, iste kategorije, a da samo jedna strana ima i dobro organizovanu protivavionsku odbranu. U ovakvom slučaju može se uzeti da će strana sa organizovanom protivavionskom odbranom oboriti ne 10%, već svih 50% neprijateljskih aviona, tj. u konkretnom slučaju 400 aviona.

Od 400 preostalih aviona koji će se probiti do cilja, pisac pretpostavlja da će ih 10% biti sa termonuklearnim bombama. Stoga će svakak udar moći da izdrže samo dobro organizovane protivavionske odbrane koje će, pored službe blagovremenog javljanja, staviti u dejstvo i sve ostale službe civilne zaštite (evakuaciju, sanitarnu i protivpožarnu službu, itd.). Pisac ovde naročito ustaje protiv neosnovanog tvrđenja da protiv atomske bombe nema skloništa, jer je u Hirošimi i kod Bikinija dokazano sasvim suprotno. Sem toga, pisac upozorava na to da je poluprečnik smrtonosnog dejstva nominalne atomske bombe oko 1 km, a vodonične (od 15 megatona) blizu 6 km, dok se zona opasnog dejstva prostire do 40 km! Prema tome, na celoj ovoj ogromnoj površini prstenastog oblika (poluprečnika od 6 do 40 km) sve zaklonjeno ljudstvo biće spaseno.

No, ako se uzme da će oko 10% od pomenutih 400 aviona promašiti svoj cilj, može se očekivati da će od preostalog broja (360) dobar deo baciti svoj teret na vazduhoplovne baze. Pisac dalje deli ovaj broj aviona na sve zapadnoevropske zemlje, pa dolazi do zaključka da ih na Francusku treba u ovom prvom naletu očekivati najviše 20. Od ovog broja pisac smatra da po glavnim industrijskim gradovima treba očekivati do 5 bombi, dok bi ostale bile bačene na druge ciljeve ili bi promašile. Od gradova smatra da bi u prvom redu bili napadnuti: Pariz, Marselj,

Lion, Bordo, Havr. Pod pretpostavkom da na Pariz bude bačena hidrogenska, a na ostala 4 grada nominalne atomske bombe, pisac dolazi do zaključka da bi u ovom prvom naletu ukupni gubici iznosili oko milion stanovnika. Svi ostali napadi, ukoliko bi do njih došlo, bili bi manje efikasni jer bi i neprijatelj pretrpeo gubitke.

Međutim, bez organizovane protivavionske odbrane neprijatelj bi mogao da ponavlja smrtonosne udare čitavom serijom hidrogenskih bombi, što bi značilo kraj civilizacije. Stoga bi bio zločin, zaključuje pisac, poveriti svoju odbranu samo snagama za represalije. Time bi se zaboravilo osvešteno ratno pravilo po kome treba biti u stanju ne samo zadavati, već i primati udarce.

Evolucija ovog problema u bliskoj budućnosti. — Ovde pisac potseća na to da se od postanka ratova klatno ratne veštine uvek naizmenično kretalo između napada i odbrane. Posle završetka rata 1945, pod utiscima uspeha u Bici za Englesku, cela se Evropa inspirisala britanskim sistemom protivavionske odbrane. Ali, otkad se saznalo da i eventualni neprijatelj raspolaze atomskom bombom, zapadni svet se obeshrabrio. Očevidno je bilo pogrešno misliti da će odbrana iz prošlog rata dominirati i u budućnosti vazдушnim napadom, kao što je i sada, po mišljenju pisca, pogrešno misliti da je odbrana od atomske bombe nemoguća. Možda će nekad u budućnosti snositi tešku odgovornost i izvesni naučnici koji su svojim pisanjem uspeali da ubede Zapad da se ne brani, a pisac se pita da li čovek može biti siguran da su ti ljudi ubedili i eventualnog protivnika da ne napada? On dalje upozorava na to da se greška iz 1939 ne ponovi. I tada je preterivano u veličanju efikasnosti vazдушnih napada. I tada su u vizijama gledane ruševine Pariza, Londona i Berlina, dok su potcenjivana sredstva odbrane i duh otpora naroda, svesnog da se radi o njegovom biti ili ne biti.

Šta vidimo danas, pita se dalje pisac? Od rata je prošlo deset godina. Sredstva napada su dostigla zavidnu visinu, kako u pogledu brzine i visine leta, tako i u dometu i efikasnosti novog eksploziva. Teškoće sa nadzvučnim brzinama takođe se postepeno savladuju. Sredstva detekcije, osmatranja i brzog javljanja, vidljivi

vosti noću i po magli, itd., takođe su jako usavršena. Avioni za niski let, sa ekonomičnim pogonom neće, po mišljenju pisca, još dugo ostati neostvareni, jer za to postoje realne tehničke osnove. Problem brzog penjanja lovaca-presretača rešen je pomoću raketa, pri čemu se za nepuna dva minuta dostižu visine od 15.000 m, dok je za ovu visinu najbržem lovcu potrebno, sa razvijanjem brzine za borbu, do 17 minuta. Stoga protivavionske rakete sa nuklearnim punjenjem i radarskim upaljačem za dejstvo u vazduhu predstavljaju džinovski korak na polju vazduhoplovne ratne tehnike. U isti red spadaju i dirigovane rakete za bliska dejstva, do 40 km, ostavljajući interkontinentalne za dalju budućnost. Isto tako pisac predviđa da će i vazdušni talasi, mada se zasad malo o njima zna iz opitnih fizičkih laboratorija, biti jednog dana primenjeni u ratu.

Na kraju, pisac dolazi do zaključka da, i pored izloženih mogućnosti buduće protivavionske odbrane, ne treba očekivati da će ona biti u stanju da obori svih sto posto neprijateljskih bombardera, ali je sigurno da će u sadejstvu sa ostalim merama zaštite moći napadaču da osujeti namere i izdrži prvi udarac.

Stanje protivavionske odbrane u inostranstvu. — Pisac se ograđuje da ne zna kako je ovo pitanje rešeno u SSSR-u, ali tvrdi da je problem protivavionske odbrane u svim zemljama Zapada stavljen u prvi plan. U SAD se čine veliki naponi na tom polju s obzirom na to da se tu radi o zaštiti 18.000 km graničnog i obalskog fronta. Da bi se po-

većao odbranbeni prostor, ispred Njujorka i Filadelfije izgrađuju se čitava ploveća ostrva koja treba da igraju ulogu Havaja na Atlantiku. Predviđeni budžet za 1955 godinu iznosio je samo za protivavionsku odbranu preko 1.500 milijardi francuskih franaka.

U Velikoj Britaniji *Fighter Command* (Borbena komanda) ostaje i dalje snaga broj 1, koja uživa najveći prestiž i obilne kredite. Odbrana Britanskih ostrva, nekada poveravana mornarici, danas pripada u prvom redu vazduhoplovstvu. Ne zanemarujući avijaciju za represalije, britanska protivavionska odbrana počiva, kaže pisac, na radarima i presretačima.

Osvrćući se ukratko na Italiju, Belgiju, Grčku i Tursku, pisac zaključuje da je Francuska jedina zemlja koja je u izvođenju protivavionske odbrane stala na puta. Ona liči na neki glavni grad u prošlosti koji bi od svog fortifikacionog pojasa izveo samo jednu četvrtinu radova. Ovo je stanje više puta isticano i u Parlamentu. Svi su se zahtevi slagali u tome da zasada treba izgraditi bar radarski pojas. Pisac naročito upozorava na opasnost kojoj se zemlja izlaže ako se ne organizuje bar radarska služba, jer bi neprijateljske atomske i hidrogenske bombe mogle jednog dana početi da padaju iz »vedra neba« i pre no što bi i jedan građanin mogao stići do skloništa. Šta bi ovo značilo i kakva bi se teška odgovornost tada sručila na sve državne organe jasno je i bez ikakvog dokazivanja — završio je general Sassen svoj pledoaje za savremenu protivavionsku odbranu.

M. P.

Vice-admiral Pjer Baržo: O UKRCANOJ AVIJACIJI ZA PROTIVPODMORNIČKU ODBRANU U GRUPI »HUNTER-KILLER«

U jednom od zadnjih brojeva poznatog francuskog mornaričkog časopisa *La Revue maritime*, koji je skoro sav posvećen pitanju protivpodmorničke odbrane (PPO), danas tako aktuelnom u svim mornaricama, nalazi se lepo obrađen i vrlo dokumentovan članak pod gornjim naslovom¹⁾. Iako se pisac ukratko zadržava na

¹⁾ De l'aviation ASM embarquée au groupe Hunter-Killer, par le Vice-admiral Pierre Barjot, *La Revue maritime*, oktobar 1955.

svim elementima tog pitanja, koja su u prvom redu od interesa za pripadnike ratne mornarice i vazduhoplovstva, članak ima šire i opšte značenje, jer je pisac u zaključku dao i svoje mišljenje, a može se reći i gledanje Francuske ratne mornarice na sastav savremenih pomorskih snaga. Imajući u vidu piščevo dugogodišnje ratno i posleratno iskustvo i učešće u mnogobrojnim vežbama i manevrima snaga NATO-a, njegova izlaganja, a nape-se zaključci, postaju utoliko interesantniji.

Čimbenica, pak, da neke mornarice, s obzirom na vojno-geografske uslove ratišta i pomorsku politiku, nemaju u svom sastavu nosače aviona, ne umanjuje značaj njegovih izlaganja u pogledu upotrebe avijacije u PPO.

Pojam *Hunter-Killer* grupa (*H/K*), u doslovnom prevodu grupa »Lovac-ubica«, preuzele su od američke ratne mornarice skoro sve ratne mornarice zapadnih zemalja u originalu i on označava sastav snaga čiji je zadatak otkrivanje i uništavanje neprijateljskih podmornica ma gde to bilo — u odbrani konvoja, na putu u njihovo operacijsko područje, na izlazu iz njihovih luka baziranja itd.

Borba protiv podmornica, kao uostalom i svaka borba, ima dva vida: ofanzivni i defanzivni. U toku Prvog svetskog rata primenjivala se, uglavnom, defanziva u vidu konvoiranja ili poluofanziva, takozvano »patrolisanje puteva«. Tek pri kraju rata 1918 godine Saveznici su prišli napadima iz vazduha (Briž i Ostend) i blokiranjem izlaza podmornica pomoću velikih minskih polja (baraž Pa de Kalea, Otrantskog Kanala, itd.).

Početak Drugog svetskog rata već donosi oprobani metod konvoiranja, odnosno defanzivni metod. Ovog su puta eskortni brodovi već snabdeveni *Pel-om*³⁾ (*Asdic-om*). No, usled brojnih konvoja, porasta broja neprijateljskih podmornica, pomanjkanja eskortnih brodova, kao i nove taktike napada podmornica (taktike čopora), nije odmah bio rešen problem PPO. Isto tako ni napadi iz vazduha na podmorničke baze nisu dali željene rezultate usled betonske zaštite podmornica. Iskustvo je jasno potvrdilo da treba prići napadima na otvorenom moru. Već 1941 godine britanska avijacija, iz sastava *Coastal Command-a*, uspešno učestvuje u gonjenju podmornica u Gaskonjskom Zalivu. Pojavom fregata 1942 godine prilazi se sistematskom uništavanju podmornica — takvozvanim *Support groups* (grupama podrške) uz oslonac na avijaciju iz obalske komande. Tek u maju 1943 godine, pojavom američkih eskortnih nosača aviona za potrebe PPO, nastupa prava ofanziva

na podmornice, proširena na Severni i srednji Atlantik i karakterisana užom saradnjom brodova i avijacije. To je, zapravo, početak grupe *Hunter-Killer* u današnjem smislu te reči. U toku rata 1914—1918 od ukupno 178 podmornica uništenih na moru, 41 ili 22% uništeno je čisto ofanzivnim sredstvima (avijacijom 10, podmornicama 19, brodovima-zamkama 12), a 46 ili 23% minskih baražima, dakle, polu-defanzivnim i polu-ofanzivnim sredstvima. Rat 1939—1945 daje, međutim, drukčiju sliku. Od ukupno 781 podmornice uništene na moru, 392 ili 50% otpada na ofanzivna sredstva, a ako se uračunaju i uspeši vazdušnih napada na brodogradilišta, taj se postotak penje čak na 60%.

Do 1943 godine dejstvo avijacije za PPO i brodova za PPO bilo je odvojeno i tek od tog doba može se govoriti o sadejstvu brodova i avijacije u PPO. Ovo se sadejstvo može ostvariti sa avijacijom baziranom na kopnu (britanska koncepcija) ili, pak, avijacijom sa nosača aviona u sastavu eskortnih snaga za PPO (američka i francuska koncepcija). Francuska je mornarica u mnogim posleratnim vežbama, kako u sklopu NATO-a tako i u posebnim vežbama, našla, po mišljenju pisca, potvrdu za svoju koncepciju.

Pisac ne osporava vrednost neposrednog osiguranja konvoja, ali smatra da eskortiranje konvoja nije opšti lek, jer treba uništavati podmornice, a ne samo štiti tonažu. Za moderne podmornice konvoji predstavljaju pogodan cilj — ukoliko se sistem odbrane konvoja ne dopuni ofanzivnom taktikom grupe *H/K*, koja radi nezavisno od neposrednog osiguranja konvoja i čiji je zadatak da traži i uništava podmornice pre no što bi uspele da napadnu. Ta taktika u uništavanju podmornica polagača mina je, po mišljenju pisca, i jedina.

Da bi dokazao kako jedino ofanzivan vid borbe može garantovati uspeh u PPO, pisac daje vrlo poučne preglede — tabele iz Prvog i Drugog svetskog rata, iz kojih se vidi da je broj podmornica stavljenih mesečno u upotrebu u Prvom svetskom ratu redovno premašivao prosečan broj gubitaka u isto vreme; ista je situacija bila i u Drugom svetskom ratu sve do maja 1943 godine, odnosno do pojave prvih eskortnih nosača aviona i grupa *H/K* na ratištu, kada se prosečan mesečni gubitak penjao na 37, dok je broj novooprem-

³⁾ *Pel* je skraćenica za podvodni električni lokator, a *Asdic* je skraćenica za isti pojam na engleskom jeziku — u daljem tekstu *pel* i *azdik*.

ljenih podmornica u to vreme bio svega 22. Pojavom šnorkela broj gubitaka je istina upočetku opao, ali se kasnije, uvođenjem santimetarskog radara na avionima, opet popeo. Znači, iskustvo oba rata pokazuje da se ne treba ograničiti samo na odbranu konvoja, već da je potrebno prići sistematskom traženju i uništavanju.

Oflažava se može sprovesti ili na moru — traženjem i uništavanjem, ili, pak, na kopnu — bombardovanjem iz vazduha brodogradilišta i baza. U toku Bitke za Atlantik (68 meseci) uništeno je na moru 718 podmornica ili prosečno mesečno 10, od čega 246 ili 3,5 mesečno otpada na avijaciju baziranu na kopnu, a isto toliki broj na brodove koji su operisali samostalno. Pojavom grupa H/K prosečni mesečni gubitak, međutim, penje se na 4 podmornice. I u samoj grupi H/K bilo je razlika. Najbolja britanska grupa podrške postigla je prosečan mesečni gubitak od 1,6 (bez nosača aviona), dok je H/K grupa američke koncepcije (sa nosačem aviona) postigla u isto vreme prosečan gubitak od 3,7 podmornica. Znači, grupa H/K po američkoj koncepciji bila je skoro duput efikasnija. Treba imati u vidu i to da je od 20 eskortnih nosača koji su učestvovali u Bici za Atlantik, bio potopljen svega jedan.

U toku celog rata uništeno je, od ukupno uništenih podmornica, bombardovanjem iz vazduha svega 63 podmornice ili 8%. To znači da se bombardovanjem podmorničkih baza ili brodogradilišta ne mogu uništiti postojeće operativne podmornice, već da je jedino moguće smanjiti njihovu produkciju. Pisac čak tvrdi da ni atomsko doba neće pobiti ovu istinu jer podmornice treba tući na moru pa, prema tome, taktika H/K važi i za atomsko doba.

Na pitanje gde treba usmeriti — od tri moguća metoda: pred izlazima iz baza, ispred konvoja, u zoni prolaza podmornica — dejstvo H/K grupa, pisac jasno i dokumentovano odgovara da je metod čišćenja ispred konvoja, na 20—40 Nm, najbolji, a zatim dolazi operisanje na verovatnim pravcima prolaženja podmornica. Važno je voditi PP borbu što više unapred, kako podmornice ne bi mogle da se približe na daljinu napada na konvoj.

Sušтина i prednost taktike H/K grupa sastoji se u uskoj saradnji dvaju borbenih sredstava — aviona koji traži i broda koji uništava. Ovde treba uočiti još dva

važna momenta: radar na avionu za traženje podmornice ima domet više desetina kilometara, dok je domet sprave za otkrivanje na brodu — *pel* (*azdik*) — samo dobar kilometar. Zato avion i dejstvuje daleko ispred fronta *pela*, a ovaj poslednji ujedno štiti i nosač aviona. Po uspostavljanju radarskog kontakta avion može produžiti podvodno pretraživanje pomoću zvučne plutače koju baca u more ili, pak, pomoću magnetskog avionskog detektora. Ustvari, ključ za rešenje problema leži u daljini na kojoj će se otkriti podmornica.

Današnje stanje tehnike je sledeće: santimetarski radar, sa panoramskim reflektorom aviona za PPO, ima domet do 50 Nm, što zavisi od visine leta. Domet zvučne plutače iznosi nekoliko hiljada metara, domet magnetskog avionskog detektora nekoliko stotina metara, domet broskog *pela* kilometar, a domet *pela*, spuštenog iz helikoptera u more, nešto više od 1 kilometra. Znači, težište leži još uvek na avionskom radaru. Stoga avion treba da otkrije podmornicu, odredi i pokaže njenu poziciju, da je goni u podvodnoj vožnji i odredi prve elemente njene podvodne vožnje do dolaska nadvodnih brodova sa *pelom*, koje je pozvao na to mesto. Pisac smatra da avion pritom može vršiti i napad ako mu se pruži prilika.

Iz navedenog proizilazi koliko je važna brzina eskortnih brodova iz grupe H/K. Francuzi su prilikom novogradnji svojih eskortnih brodova išli na 27 čv (tip *Corse*), 30 čv (*Surcouf*), 30—32 čv (*Chateaurenault*). Brzina eskortnog broda sa *pelom* u radu ograničena je danas na 14 do 15 čv i, čak pri najboljim uređajima, retko dostiže 20 čv. Pisac hvali francuski *pel* tipa DUBA koji ima veći domet od dosadanih, daje tačan azimut i mesni ugao podmornice, a korišćenjem Doplerovog efekta i njen približan pravac.

Gonjenje podmornica sa velikom podvodnom brzinom vrlo je težak problem i on je praktički rešavan tek posle rata na vežbama, jer nemačke podmornice tipa XXI i XXIII, sa podvodnom brzinom od 17,5 odnosno 13 čv, nisu u ratu još bile u dejstvu. Na vežbama se pokazalo da pri postojanju *pela* sa malim dometom, sistem PPO zahteva veliki broj nadvodnih eskortnih brodova, brže brodove i veći broj *pelova* ili zvučnih plutača. Izgleda

da će najbolje poslužiti *pel* sa helikoptera, ali o tome još nema dovoljno iskustava. Svakako da za savlađivanje podmornica sa velikom podvodnom brzinom nikad neće biti dovoljno ni eskortnih brodova ni helikoptera.

Najpoznatiji avioni za PPO danas jesu: *Neptune* i *Shackleton*, koji baziraju na kopnu, i avioni sa nosača aviona *Grumman Guardian*, *Fairey Gannet* i *Short Sea Mew*. Svi su oni opremljeni radarom koji otkriva šnorkel na daljini od nekoliko desetina kilometara, a naoružani su raketama, PP bombama ili torpedom sa dubinskom putanjom. Francuska mornarica uvela je u PP naoružanje i TLK torpeda sa dubinskom putanjom i glavom podešenom da sam traži cilj.

Sastav grupe H/K bio je u toku rata eskortni nosač aviona i tri eskortna razarača. Po današnjem shvatanju u sastavu te grupe, međutim, treba da bude 7 razarača kako bi, po upućivanju na mesto osmotrene podmornice, najmanje tri razarača ostala za osiguranje samog nosača aviona.

Pisac dalje smatra da helikopter sa *pelom* pretstavlja znatno pojačanje za PPO, iako nikakav protivpodmornički front nije neprekidan, jer se na vežbama stalno pokazuje da su podmornice u stanju da ga probiju. Na dosadanjim vežbama helikopter je, po mišljenju pisca, pokazao sledeća preimućstva: skraćuje izgubljeno vreme za upućivanje novog sredstva na mesto gde je avion uspostavio *pel-kontakt*, lakše identifikuje kontakt, bolje ga održava i brže je u stanju da ga ponovo uspostavi (brži je od eskortnog broda). Ali on ni u kom slučaju ne može zameniti ni avion ni eskortni brod, već samo dopunjuje rad ovog zadnjeg.

Da bi H/K grupa mogla operisati u blizini neprijateljske obale potrebna joj je odgovarajuća lovačka zaštita; u protivnom taj se zadatak mora prepustiti specijalnim podmornicama, kao što je američka tipa *Killer*. Iz tog razloga američka mornarica ima u nekim H/K grupama teške nosače aviona tipa *Essex*, sa lovcima tipa *Banshee* i *Cougar*. Francuska mornarica, međutim, uvodi u H/K grupu lake PA krstarice tipa *Surcouf* i *Chateaurenault* koje služe istovremeno i za PAO i za PPO.

Napad na podmorničke baze u sistemu PPO ostaje i dalje važan činilac. Ali ono u čemu u toku Drugog svetskog rata

nije uspela strategiska avijacija pašće danas u deo strategiskim nosačima i avionima sa atomskom bombom, sa većom preciznošću pogađanja. Avijacija sa nosača aviona, sposobna za bombardovanja obrušavanjem ili navođenjem aviona-robot, dokazala je u Koreji da je moguće pogoditi i najnepristupačnije ciljeve, na primer, ulaz u tunel i sl.

Između američkog i britanskog gledišta u pogledu učešća nosača aviona u H/K grupi postoji razmimoilaženje. Amerikanci, a sa njima i Francuzi, su za učešće, dok je britanska mornarica protivna, zbog ranjivosti nosača, i više je za učešće avijacije bazirane na kopnu. Pisac smatra da je, ipak, neopravdan preteran strah za nosače aviona kako od podmornica tako i od avijacije. On navodi i francusko rešenje tog pitanja, tj. kombinaciju upotrebe avijacije sa nosača i avijacije bazirane na obali, a koja je zasnovana na iskustvu sa održanih vežbi. Avijacija bazirana na obali pokazala se boljom u pretraživanju određenih zona, imala je manje uspostavljenih kontakta, ali je prisiljavala podmornice da zarone i voze smanjenom brzinom, dok je ukrcana avijacija bila daleko bolja u sadejstvu sa brodovima i imala je više uspeha u otkrivanju i uništavanju podmornica. Pisac, na osnovu vlastitih iskustava, vidi i na Sredozemnom Moru opravdanost uvrštavanja nosača u H/K grupe iako postoji dovoljno baza duž obale. Današnje podmornice, sa velikom podvodnom brzinom, treba, po mišljenju pisca, držati pritešnjene pod vodom. Ukrcana avijacija i helikopteri omogućuju to za najkraće vreme, dok pozivanje avijacije sa obale povlači za sobom gubitak vremena. Osim toga, ukrcana avijacija je u najužem kontaktu sa taktičkim komandantom na moru pre poletanja, za vreme i posle leta, što je za sadejstvo veoma važan faktor.

Pisac smatra da je nosačima aviona u H/K grupi potrebna lovačka avijacija i radi dejstva protiv neprijateljske avijacije koja radi za račun podmornica. Na toj osnovi opremljeni su i sadanji francuski nosači, kao i oni u gradnji.

U pogledu perspektive razvoja H/K grupe pisac smatra da ne treba preuveličavati važnost helikoptera, iako ne poriče njihovu vrednost kao dodatnog borbenog sredstva, pa stoga i ne vidi moguć-

nost da bi nosač helikoptera mogao zamijeniti nosač aviona, kao što ni eskortni razarač — brod od 2.000 tona — iako potreban, neće istisnuti iz sastava pomorskih snaga eskortne brodove i »pešadiju« namenjenu za PPO.

Dajući opšti zaključak o ulozi i sastavu H/K grupe pisac ističe da struktura ove grupe predodređuje i sastav savremenih pomorskih snaga. Evo njegovih zaključaka:

— Najznačajnija klasa brodova savremenih pomorskih snaga jeste podmornica sa šnorkelom i velikom podvodnom brzinom. Ona je naročito opasna za pomorske sile koje imaju prevlast na moru, tj. na površini mora, jer podmornica ima baš tu prednost da gospodari u dubinama mora gde radar ne prodire uopšte, a *pel* vrlo teško.

— Prvi zadatak pomorskih snaga jeste danas borba protiv podmornica; uspeh borbe zavisi od potpunog korišćenja prevlasti na moru.

— Najefikasniji način borbe protiv podmornica jeste pomorsko-vazduhoplovna H/K grupa, upotpunjena specijalnim podmornicama tipa *Killer*. Ova ofanzivna grupa može dejstvovati ispred konvoja ili, pak, na pravcima gde podmornice u vožnji šnorkelom prolaze iz svojih baza, a može svoje dejstvo proširiti čak i do samih baza. Osnovni zadatak H/K grupa jeste sprečavanje podmornica da se pojave u operacijskom području, onemogućavanje njihovog napada na konvoj i ome-

tanje polaganja mina u obalnom području ili pogodnim prolazima.

— Neutralisanjem podmornica, H/K grupe omogućuju mornarici izvršenje ostalih zadataka kao: obezbeđivanje pomorskih transporata i vršenje pomorskih i vazduhoplovnih intervencija protiv kopna i interkontinentalnih i amfibijskih operacija.

— Savremene eskadre moraju biti sastavljene kao brze jedinice, stim da je svaka od njih sastavljena na bazi strukture grupe H/K, tj. svaka treba da ima centralni nosač aviona, PA krstarice i zavesu brzih eskortnih brodova, helikoptera i ukrasnih aviona za PPO, podržanih avijacijom baziranom na obali i specijalnim podmornicama tipa *Killer*.

— Više takvih jedinica u rastresitom rasporedu moći će da očiste mora od podmorničke opasnosti i izvrše napad na podmorničke baze neprijatelja, dok će strategiska ofanziva iz vazduha obuhvatiti napad na brodogradilišta gde se grade nove podmornice.

— Te iste H/K grupe sposobne su, osim toga, i za otkrivanje rejdova brzih krstarica ili, pak, rejdova kamufliranih pod vidom trgovačkih brodova.

→ H/K grupe mogu se uključiti i u sistem neposredne odbrane vrlo važnih konvoja.

Po mišljenju pisca, sve pomorske operacije na moru proizlaze već danas, a ubuduće će verovatno još i više, iz taktike grupe H/K na bazi nosača aviona.

F. M.